

E A generációkat összekötő kleiszter: a Dallmann (Tikos) család története

BESZÉLGETÉS BODÁNÉ TIKOS EDIT
KÖNYVKÖTŐVEL

Bodáné Tikos Edittel való első találkozásom, mondhatjuk, a véletlen műve volt. A Berzsényi Dániel Könyvtárban mutattuk be 2021. október 13-án Boda Barbara Izabella BecsületSZÓ¹ című kötetét, amely egy szombathelyi fiatalember, Dallmann Miklós kalandos történetét meséli el, aki a második világháborút követő viharos események elől külföldre szökött és elismert újságírói karriert futott be az Egyesült Királyságban: a *The Guardian*² című országos napilap szerkesztője volt bő négy évtizedig. Élete, sorsa összefonódott a családi vállalkozással, a Dallmann kötészettel,

Dallmann Miklós

csakúgy, mint a szerző édesanyjáié, Bodáné Tikos Edité, aki harmadik generációs könyvkötőként dolgozott 2012-ig, a műhely megszűnéséig. Ő a könyvben szereplő Dallmann Miklós testvérének a lánya. A családról, a szakma szeretetéről, a tudás áthagyományozásáról, a híres Dallmann-műhely történetéről beszélgettünk.

DALLMANN MIKLÓS (1871–1937),
AZ ELSŐ COMPACTOR³ A CSALÁDBAN

Kezdjük a legelején. Honnan és kivel indult a szakma szeretete a családotban?

A nagyapámmal, Dallmann Miklóssal⁴ kezdődött a több mint százéves történet. Nyolcgyerekes katolikus értelmiségi családban született Nagykárolyban (ma Carei, Románia). Édesapja, Dallmann Ferenc hadnagy volt az 1848–49-es szabadságharcban. A fegyverletétel után telepedett le Nagykárolyban, ahol hegedűt és éneket oktatott 1888-tól 1891-ig a helyi katolikus nagygyermániumban. 1891-ben, 64 éves korában hunyt el. Nagyon szegények voltak, ruhára, taníttatásra nemigen telt. Nagyapámnak a megélhetés miatt nagyon korán,

14 évesen el kellett hagynia a szülői házat. Így került először Budapestre, ahol kitanulta a mesterséget és iparos segédként dolgozott 1894-ig. Ezt követően lehetősége adódott, hogy önálló műhelyt nyisson Szombathelyen. Iparhatósági engedélyért folyamodott és 1906-ban könyvkötészetet alapított az Erzsébet királyné utca (ma Fő tér) 4. szám alatt, ahol haláláig dolgozott. Később a család is ebben a házban lakott 1937-ig, az emeleten, az üzlet felett. Az egész lakás két kicsi szobából, konyhából és WC-ből állt.

Maradjunk még ennél az időszaknál. A család többi tagjáról, a nagyapád édesanyjáról, testvéreiről mit lehet tudni?

Az édesanyja, Sturm Aloysia Pesten született. Háztartásbeli volt, hiszen nyolc gyermeket nevelt. A testvérekről nagyon kevés információnk van. Sokfelé elszármaztak. Az egyik nővér Munkácsra került, a másik, Józsa, Fiuméba (ma Rijeka), ott ment férjhez. Egyik bátyja, Gyula Kolozsvárott nyitott csemegeboltot, másik testvére, Ferenc Debrecenben élt, az Aranybika fogadót és a vasútállomáson lévő restit vezette.

A DALLMANN-MŰHELY

Dunántúli Tanítók Lapja, 1925. máj. 1–15., 69. o.

Gondolom az üzlet jól ment, hiszen 1906-tól az államosításig megszakítás nélkül működött.

Olyannyira, hogy a nagyapám négy-öt segédet, egy-két inast, valamint kifutót is tudott foglalkoztatni. Könyvtári, iskolai és üzleti könyveket kötöttek, de készítettek dísz- és egyéb dobozokat, papírkereteket, reklámcikket, táncrendeket. A két világháború között a megyeszékhely legjelentősebb műhelyének számított.

Tehát sikerült egzisztenciát teremtenie. Hogyan alakult az élete a továbbiakban?

Megnősült, 1924-ben elvette a kőszegi születésű Balogh Ilonát (1892–1969). Nem a nagymamám volt az első felesége, hanem annak nővére, Balogh Karolina, Linus néni, aki az 1920-as évek elején spanyolnáthában hunyt el. A második feleségét is ugyanabból a családból választotta. Három gyermekük született. Miki bácsi (Dall-

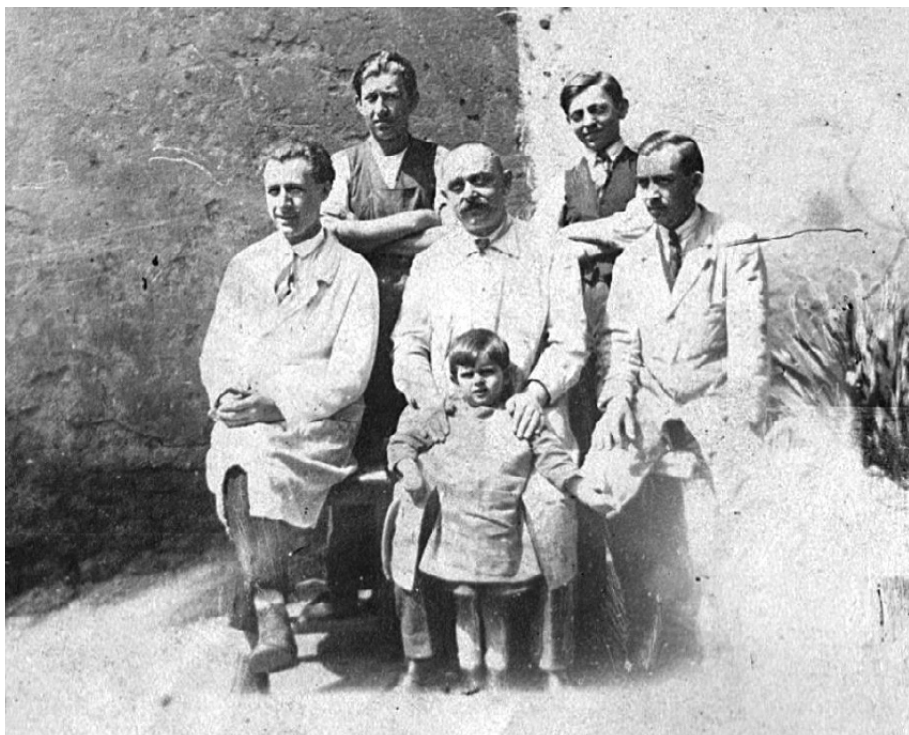
mann Miklós, 1924–), akiről a lányom könyve szól, az édesanyám (Dallmann Ilona, 1927–2000), aki továbbvitte a szakmát, és volt még egy húguk, Olgica (Dallmann Erzsike Olga, 1930–1932), aki kétévesen, valószínűleg agyhártyagyulladásban halt meg.

A két világháború között a műhely nehéz időszakot élt át a gazdasági válság miatt, majd 1937-ben Dallmann Miklós váratlanul meghalt, ami szintén új helyzetet teremtett. Mesélj erről az időszakról!

Az 1929–1933-as évek nagyon nehéz periódus volt. Az embereknek élelmi-

Balogh Ilona gyermekeivel

A Dallmann-műhelyben dolgozó három segéd és a két tanonc az 1930-as évek elején. Középen Pelzmann Imre látható Dallmann Ilonával

Dallmann Miklósné

szerre sem volt pénzük, nemhogy ilyen „úri szakmára” költsenek. Leginkább csak kisebb imakönyveket vittek kötetni, javíttatni. A megrendelésekért komoly harcot kellett vívni, hiszen Szombathelyen több könyvkötő működött, mindenki igyekezett minél több megrendelést megszerezni. A nagypapának a pénze elfogyott a bankban. Ebből a megtakarításból fizették a segédek és az inasokat, amikor nem volt elég bevétel. Meg kellett válnia két segédttől, Rimányi Józseftől és Bán Sándortól. Ők később saját üzletet nyitottak: Bán Sándor a Fő téren, Rimányi József pedig a Martineum épületében. Ettől fogva még nehezebb lett a helyzet, hiszen már ők is a konkurenciához tartoztak.

A nagypapa halála⁵ után jogilag a nagymama (Dallmann Miklósné szül. Balogh Ilona) vitte tovább az üzletet. A család eladta az Erzsébet királyné utca 4. sz. lakóingatlant és vett egy házat a Rákóczi Ferenc utcában (ez az épület már nem áll, elbontották, a helyére fogorvosi rendelő épült), de a műhely az államosításig az eredeti helyén működött, a Fő téren. Mivel a nagymama nem tanulta ki a könyvkötő mesterséget, a számlák kiállításával és a könyveléssel foglalkozott, az üzletvezető pedig Pelzmann Imre, Dallmann Miklós egyik tanítványa lett. A megrendeléseket a segédek teljesítették.

DALLMANN MIKLÓS KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE

Illés Péter muzeológus tanulmányában⁶ olvastam, hogy nagyapád közéleti tevékenysége is jelentős volt.

Alapító tagja, 1921-től elnöke⁷, majd örökös tiszteletbeli elnöke volt a szombathelyi iparoskörnek. Vezetése alatt avatták fel 1928-ban a kör új, önálló székházát a Kisfaludy Sándor utca 1. sz. alatt⁸, de részt vett az iparoskör dalárdájának életében is. Tagja volt a katolikus legényegyletnek, valamint elnöke a 18-as bajtársi körnek. A városi iparostanonc-iskolai bizottság tagjaként is tevékenykedett. Az 1928-as szombathelyi szervezésű országos mezőgazdasági és ipari kiállításon, valamint vásáron aranyéremben részesült díszműipari munkásságáért.⁹

30 csoport: Diszmű iparok.

- Dalman Miklós könyvkötő, Szombathely, Erzsébet királyné-utca 4.
 Farkas Géza fényképész, Szombathely, Iparos-székház.
 Ganzer Rezső fényképész, Szombathely, Kőszegi-utca 13.
 Heckenast János aranyozó, Szombathely, Zrínyi Ilona-utca 4.
 Hodászi Zsigmond könyvkötő, Szombathely, Püspök-bazár.
 Holländer Adolf helyegzőgyáros, Szombathely, Kisfaludy Sándor-utca 2.
 Horváth Károly műhángszer készítő, Székesfehérvár, Kossuth utca 8.
 Jánosa Lajos arany- és ezüstműnök, Szombathely, Faludy Ferenc-u. 26.
 Knebel Jenő fényképész, Szombathely, Erzsébet királyné-utca 24.
 Mesterházy Gyula fényképész, Csellómölk, Kossuth Lajos-utca 14.
 Metzker István hegedűkészítő, Szombathely.
 Riedl Rezső hangszergyáros, Sopron.
 Serényi Arpád fényképész, Zalaegerszeg.
 Szendrey József hegedűkészítő, Szombathely.
 Varga Ferenc szíjgyártó és bőrnődös, Szombathely, Erzsébet királyné-utca 43.
 Vass Andor aranyműves, Szombathely, Kossuth Lajos-utca 14.
 Weber Ferenc szíjgyártó, Szombathely, Horváth Boldizsár-tér 2.

Szentgotthárdi Kasza-és Kovácsművek

Részvénytársaság

EZEELŐTT WIESER BÁRÓK
 SZENTGOTTHÁRD (VASMEGYE)
 Távbeszélő: Szentgotthárd 12. sz.
 Sürgőnycím: Kaszagyár, Szentgotthárd.
 Budapesti kirendeltség: V., Vécsey utca 5. Távbeszélő 138-72.
 Postatakarékpénztári számlák: Magyar 39.280. Osztrák 164.806.

56

DALLMANN MIKLÓS (1924–) SZERKESZTŐ, ÚJSÁGÍRÓ

Folytatva a család rendkívül érdekes, szerteágazó és izgalmas történetét, beszéljünk először Dallmann Miklósról, édesanyád testvéréről. A család egyetlen férfi tagja volt, de mégsem ő vette át az üzletet. 1947-ben külföldre távozott és soha nem tért vissza, ma is az Egyesült Királyságban él. Mi volt ennek az oka?

A második világháború alatt a közgazdasági egyetemre járt, történelem-közgazdaságtan szakos tanárnak készült. Ezzel egyidőben a Vasvármegye¹⁰ című napilapnál helyezkedett el. Volt, hogy a rendőrség munkájáról írt, vagy a városházáról cikkezett. Nagyon szerette a törvényszéki tudósításokat. Az orosz megszállás után – mivel nem volt hajlandó belépni a kommunista pártba – elbocsátották a megyei újságtól és a kisgazdapárt lapjához, az 1946 márciusában indult Nyugati Kis Újsághoz¹¹ került. Sok olyan újságcikket írt, ami nem felelt meg az akkori pártpolitikai irányoknak. Rákosit¹² bíráló cikke után, 1947 októberében vitték el Budapestre, az Andrassy út 60-ba¹³. Egy hónapig tartó kihallgatás után végül kiengedték. Látszólag beleegyezett, hogy ügynökként jelentsen a munkatársairól, de mivel esze ágában sem volt az egyezséget betartani, csak a szökés maradt számára. Mindig is újságírónak készült, semmi affinitása nem volt a köteteseti munkákhoz. 1948. januárban lépte át a határt. Először

egy ausztriai gyűjtőtáborba került. (1956-ban, amikor a határok megnyíltak, eljött Ausztriáig, várta az édesanyját, hogy kimenjen, de ő nem akarta itt hagyni a nagymamát.)

Később Bécsből Linzen át Salzburgba került. A toborzóirodában döntenie kellett három célszáz, Ausztrália, az Egyesült Királyság és Dél-Afrika között. A családjához legközelebbit választotta, de így is sokat kellett várnia, míg 1974-ben először hazajöhetett.

Dallmann Miklós kiskorában és a The Guardian szerkesztőségében. Forrás: British Official Photograph, Crown Copyright Reserved 1980. A képet a Brit Információs Szolgálat Fotó Osztálya állította ki, Központi Információs Iroda, London

Az édesanyja (1969-ben meghalt) ezt már nem élhette meg. Kint sikeres újságírói és szerkesztői karrier után, a londoni The Guardian-tól ment nyugdíjba. Az 1948-as emigráció után hogyan lett az angol napilap munkatársa?

Az Egyesült Királyságba érve először menekülttáborba került Shropshire megyében. Angolul egyáltalán nem tudott, németül és franciául beszélt, de ezeknek kint nem sok hasznát vette, így újra kellett kezdenie a nyelvtanulást. Először mindenféle munkát kénytelen volt elvállalni. Dolgozott gyárban, földeken, még farmmunkára is jelentkezett. Három évig egy szövőgyárban robotolt, miközben több száz folyóirathoz küldte el a jelentkezését. Végül egy pici havilapnál sikerült állást kapnia segédszerkesztőként. Innen került a Textile Weekly című hetilaphoz, majd elnyert egy helyet-

tesítői állást a Sheffield Morning Telegraph-nál. Itt csak néhány hónapot töltött, mielőtt pályázott a The Manchester Guardian-hoz. 1961-ben Londonba költözött és a The Guardian-nél helyezkedett el, ahol négy évtizedet dolgozott a külföldi hírek osztály szerkesztőjeként.

TIKOS ERNŐNÉ (SZÜL. DALLMANN ILONA, 1927–2000), A MŰHELY „MEGMENTŐJE”

Térjünk vissza édesanyádra.

Édesanyám¹⁴ azért lett könyvkötő, mert valakinek tovább kellett vinnie a családi vállalkozást. Első férje, Bauer József szintén könyvkötő volt, segédként dolgozott a Dallmann-műhelyben. Házasságkötésük, 1945 után azt tervezték, hogy ketten viszik tovább az üzletet, de hamar elváltak, így édesanyám lett a családfenntartó. (A nagymama özvegyi jogon birtokolta a kötetészetet az 1953-as államosításig.)

A műhely az 1950-es években

Második férjével, Tikos Ernővel Keszthelyen ismerkedett meg. Az államosítás után alkalmazottként maradhatott a műhelyben. Némi vigaszt jelentett számára, hogy a családi berendezések között dolgozhatott tovább. Az egykori könyvkötészet végül a Vegyesipari Vállalathoz került. A Körömdi útra költöztek, de az eredeti gépek itt is megmaradtak. Később az üzem megszűnt, pontosabban a ROBERT Ipari és Ke-

reszedelemi Vállalat vette át és a Rumi úton működött tovább. Profilja dobozkészítés és kötészeti munka volt.

Egy Vas Népe cikkben¹⁵ olvastam édesanyádtól egy idézetet, ami pontosan kifejezi a szakma iránti szeretetét, elhivatottságát. „A családom mellett a könyvkötés jelenti számomra az életet.” A sors fura fintora, hogy bár 1986-ig „idegen” vezetés alatt, de a családi gépek között dolgozhatott egész életében. Később, ha jól tudom, eljött a Rumi úti műhelyből.

Tikos Ernőné (szül. Dallmann Ilona), 1980-as évek

Pontosabban bedolgozóként folytatta a szakmát. Sajnos utána szívinfarktust kapott, így néhány évet ki kellett hagynia. Ezt követően váltotta ki az iparendélyt és próbálta visszaszerezni az egykori családi vállalkozás berendezéseit. Sikerült két gépet visszavásárolnia: a dekli ollót (lemezvágó olló) meg a kerek vágógépet, valamint a régi betűkészletet néhány kéziszerszámmal együtt. Ezzel indította el saját vállalkozását 1986-ban a Rákóczi Ferenc utca 44. sz. alatt. Én is itt kezdtem, a hagyomány tehát folytatódott. 1992-ben tettem le a könyvkötői vizsgát. Édesanyámmal ketten dolgoztunk tovább egyéni vállalkozóként. Közös szerszám, közös gép ... Mindig azt mondják, hogy közös lónak túros a háta, meg hogy két dudás egy csárdában nem fér meg, de nálunk ez nem így volt.

A lányod, Barbara viszont a családi indíttatás ellenére egészen más szakmát választott.

De azért a vérében van a szakma, hiszen egész kicsi kora óta bejárt a műhelybe. Van olyan fényképem, ahol még alig tudott járni, de már ott topogott a dekli ollónál (lemezvágó olló). A prés melletti pedálos részen ugrált állandóan. Valójában ott nőtt fel, a szünidőket, az iskolai szünnapokat rendszeresen ott töltötte.

Ennek ellenére nem lett könyvkötő.

Nem. Ő már egészen kis korától fogva állatorvos akart lenni, tudatosan készült erre a pályára.

A TIKOS-KORSZAK

Mikor zártatok be végleg és mi vezetett a megszűnéshez?

2012-ben. Édesanyám 2000-ben meghalt, attól fogva a műhelyt egyedül vezettem. A bezáráskor a Szombathelyi Televízió Műhely című műsorában is tudósítottak róla, hogy a Savaria Múzeum „megszállta” a házat, elvitte a köteteszi berendezéseket, gépeket. Elég szívszorító volt. Az ok az volt, hogy egyre kevesebb lett a megrendelés, ezáltal a bevétel. A számítógépek térhódításával a nyomtatott szakdolgozatokra (ez nagy bevételi forrásnak számított) egyre kevésbé volt szükség. Az üzemknél, cégeknél is megszűnt, vagy egyre kevesebb volt a papíralapú adatrögzítés. Ráadásul a vépi konkurencia sokkal jobb eszközökkel rendelkezett, mint az én kézi szerszámokkal felszerelt kis műhelyem.

Még az aktív időszakra visszatérve, hogyan jutottatok megrendelésekhez?

Leginkább szójhagyomány útján. Az elégedett ügyfelek vitték a jóhírünket. Neve volt a műhelynek, a jó és igényes munkát értékelték az emberek.

Emlékszel valamilyen érdekes munkára?

Az 1991-es pápalátogatásra nagyon sok megrendelést kaptunk Konkoly István püspök úrtól. Többek között II. János Pál pápának kellett ajándékot készítenünk, valamilyen díszmunkát, így már a Vatikánba is „beférkőztünk”. Eredeti Károlyi-Bibliát is javítottunk. De számomra a legszemélyesebb emlék, amikor a Savaria Múzeumban előkerült egy nagyapám által bekötött lexikon. A múzeumban megvolt a számla is a megrendelésről. Rossz állapota miatt javítani kellett. A kezembe foghattam azt a dokumentumot, amit anno ő is a kezében tartott.

MEGRENDELÉSEK, HATÁRIDŐK

A műhelyetek „híres” volt a városban. De mennyire voltatok ismertek a megyében? Kaptatok-e megrendeléseket a megyeszékhelyen kívülről?

Voltak megrendeléseink a megye más településeiről is, de ezek nem voltak számottevőek. Kaptunk felkéréseket polgármesteri hivataloktól, de a munkák többsége helyből érkezett. Rendszeresen dolgoztunk a földhivatalnak, földkönyvi nyilvántartások javítását végeztük többek között, de a Styl Ruhagyártól is sok munkát kaptunk. A legtöbb megrendelésünk a szakdolgozati szezonban volt. Nyáron volt kevesebb feladat, de átcsoportosítással folyamatosan tudtunk működni. Az iskolakezdés is jó üzletnek számított, hiszen voltak, akik a tankönyvek beszerzése után azonnal meg erősítették a könyveket, hogy a tanév végéig kitartsanak.

Édesanyád halála után egyedül vitted tovább a műhelyt. Hogy lehetett így is teljesíteni a megrendeléseket, tartani a határidőket?

A szakma szeretete segített áthidalni a nehezebb időszakokat. Olykor a magánélet, a család kicsit háttérbe szorult, de a megrendeléseket határidőre el kellett végezni. Egyébként a forgalom nagyon hektikusan változott.

Térjünk még egy kicsit vissza a lányodra, Barbarára. Nem a könyvkötő szakmát választotta, de az általa írt könyv¹⁶ mégiscsak arról tanúskodik, hogy rendkívüli módon érdekli a családi vállalkozás története, valahol a szakmát ő is viszi tovább, csak írott formában.

Természetesen, hiszen ebben a közegben nőtt fel, rengeteget meséltünk neki. A nagymama is nagyon sokat beszélgetett vele a családról, a szakmáról. Miki bácsival (Dallmann Miklós) is rendszeresen találkozik az Egyesült Királyságban. A beszélgetések során annyi új családi történet került elő, hogy lassan időszerű lesz a kötet bővített kiadása.

Valahol a riport elején szóba került, hogy sok segéd, inas megfordult a műhelyetekben, akik közül néhányan később saját vállalkozást alapítottak. Fontos volt-e munkád során a szakmai kapcsolatok ápolása?

Még a nagypapa idejében voltak úgynevezett iparos összejövetelek, például a Schmall vendéglő kerthelyiségében (ma Aréna utcai óvoda). Régen ott jöttek össze a kisipari szakmák képviselői egy-egy zónaétkezésre. Rendszeresen voltak iparosbálók is. Mi az ipari tanulókkal, akik nálunk voltak gyakorlaton, tartottuk a kapcsolatot, de a mi időnkben nagy összejövetelek már nem szerveződtek.

De azt gondolom tudtátok, hogy a megyében hol működnek hasonló üzletek, kik képviselik a szakmát?

A vépi műhelyhez például családi kötődésünk is van. A nagyapám, Dallmann Miklós gépeinek és kézi felszereléseinek egy része (két berendezés vásárlás útján hozzánk került) a Petőfi Sándor utcai könyvkötészetből oda került. Azokat a gépeket is meg tudtuk volna vásárolni, mert az édesanyám akár kölcsönt is hajlandó lett volna felvenni, de a ROBERT Ipari és Kereskedelmi Szövetkezet azzal utasította vissza az igényt, hogyha minden eszköztől megválnak, akkor a kötészeti tevékenységüket meg kellene szüntetniük.

A SZAKMA

Mennyire speciális a könyvkötés, van-e mindenkinek saját technikája, ha behoznak hozzád egy kötetet, felismered-e, hogy „családi munka”?

Persze, az édesanyám által kötött könyveket is felismerem, amelyek ismertetőjegye a lekerekített sarok. A technika, ahogy a könyvkötő dolgozik, az egy védjegy, az alapján a műhely, a személy beazonosítható. Vannak speciális fogások, amelyek egyéni sajátosságok. De a nagy történelmi események is befolyásolják a könyvkötés minőségét. Például a nagy világválság rányomta a bélyegét a kötésre és nyomtatásra, a pénzhiány miatt rosszabb minőségű dokumentumok készültek. A felhasznált anyagok minősége, a kötés jellege alapján megmondható ezért az is, mikor adtak ki egy könyvet. Amikor a lányommal először voltunk az Egyesült Királyságban, ellátogattunk az Anglia és Wales határán fekvő kisvárosba, Hay-On-Wye-ba. Ott egymást érik a könyvesboltok. Az üzletek 80%-a könyves- vagy kézművesbolt. Válogatás közben találtunk egy olyan könyvet, ami az 1848–49-es szabadságharcról szólt és annak ellenére, hogy első kiadás volt, elég olcsón árulták, így felmerült, hogy tényleg az adott évből származik-e. A papír minősége, a dokumentum kötése mind árulkodó jelek. Ezekről megmondható, mikor nyomtattak egy adott kiadványt. A könyv egyébként eredeti volt.

Gondolom a kötetek készítésénél, javításánál is rendkívül fontos a technika és a minőségi anyagok használata.

Nagyon fontos a technika és a tudás. De zsírpapír és zsírpapír között is hatalmas különbség lehet. Én is azzal foltoztam. Volt, amikor olyan hártavékonyágú volt a zsírpapír, hogy amikor megkentem az általam készített speciális ragasztóval, nagyon hamar bepödrődött, kapkodni kellett, ha fel akartam használni. Vagy ha nagyon régi, sárgás lapú könyvet kellett foltozni, akkor teával készítettük el a ragasztóanyagot, hogy a laphoz hasonló színű legyen.

A nyomdai ragasztópép készítése. Tudjuk, hogy a gépteremben, könyvkötészetben és litográfiában használatos úgynevezett „kleiszter” nem mindig felel meg céljának, ami kizárólag helytelen készítési módjában leli magyarázatát. Szolgáljon erre nézve itt néhány útmutatás. Első föltétel a hozzáértés. Ha ez megvan, tiszta burgonyalisztból is előállítható a csiriz, de a közhasználatban lévő keményítőből aztán már kiváló ragasztópép állítható elő. Csak ha az első föltétel: a hozzáértés hiányzik, akkor esik meg, hogy a csiriz kocsonyaszerűvé, savanyúvá válik. A főzőkeményítőből készült csiriz nem kocsonyasodik, nem savanyodik meg, hanem a legmelegebb időben is napokig használható. Tehát: kélliteres agyagfazékban 13—15 deka keményítőt kevés hideg vízzel addig keverünk, míg sűrű lévé válik; közben vizet forralunk, amelyet forralás után néhány percig állni hagyunk, aztán a keményítőnek állandó és lassú keverése közben a forralt vizet ráöntjük a keményítőre, míg a fazék negyed-résznyire meg nem telik. Ezután az utánaöntéssel kissé szünetelünk, azonban a keverést állandóan egyirányban folytatjuk. Az utánaöntés szünetelése alatt a keményítőtestecskék összetapadnak és a forró vizet magukba véve, földuzzadnak. Azután folytatjuk az öntést. Minél vékonyabb sugárban öntünk rá a keményítőre, annál egyenletesebb, jobb a csiriz. Ha a fazék félig megtelt, már észre vesszük a csiriz képződését. Ekkor újból megszüntetjük az utánaöntést és erősen átkavarjuk a pépet. Ha a csiriz még sűrű, hígítjuk további utánaöntéssel és keveréssel. A csiriz a lehűlésig állandóan sűrűsödik, ezért a főzés befejeztekor eléggé hígnek kell meghagyni. A forró csirizbe késhegynyi timaót öntünk, megkeverjük és a bőrképződés megakadályozása végett vékony sugárban hideg vizet öntünk a csirizre, míg a fölületet teljesen be nem borítja. Használat előtt a csiriznek ki kell hűlnie, a vizet leöntjük róla és ismét jól átkeverjük. Ha így cselekszünk, lesz jó „békebeli” csirizünk, amely jól ragaszt és finoman, vékonyan kenhető. Zselatinszerű bőre, amely egyik napról a másikra a fazék szélén képződik, könnyen eltávolítható. Ha több vagy kevesebb csirizt akarunk főzni, természetesen ennek megfelelően több vizet és arányosan több keményítőt kell venni. Aki így készíti a „kleisztert”, annak nem lesz baja vele, mert nem romlik meg. (—)

Hol lehetett ezeket a speciális anyagokat beszerezni?

Szaboltban. A Szabadságharcos utca (a Sorok utcával párhuzamos utca a Perint patak másik oldalán) sarkán volt egy papírbolt, ami könyvkötő anyagokat is árult. Gyakran gond volt, hogy a régi, jó minőségű anyagok megváltoztak, vagy beszerezhetetlen volt a könyvkötő vászon. Előfordult, hogy a szürkelemezt, amiből a kötet-tábla készült, nem lehetett kapni, vagy nagyon silány minőségű volt. Hiába szárította ki az ember, préselte le, vagy préselve hagyta megszáradni, a végén, ahogy a levegőből beszívta a nedvességet, rögtön felhullámosodott. A szürkelemez ugyanis úgy készül, hogy papír- és rongyhulladékot préselnek össze ragasztóanyaggal. Ha több a ragasztóanyag, akkor a lemez rosszabb minőségű.

Ha már a technikák. Tudsz olyan módszert mondani, amit csak ti alkalmaztatok?

Tulajdonképpen, amit mások nem nagyon használtak, az a kleiszter, a kleiszterfőzés, mert régi könyvek javításával nem sokan foglalkoztak, legalábbis nem olyan szinten, mint mi. A kleiszter keményítő volt. Arra már nem emlékszem, hogy búza-, kukorica- vagy burgonyakeményítő. A keményítőt vízzel kellett felfőzni bizonyos arányban. Ha zsírpapírral dolgoztunk, akkor általában mindig kleisztert használtunk. Ha azt akartuk, hogy egy kicsit hosszabb ideig lehessen használni, akkor összekevertük bizonyos mennyiségű Planatollal¹⁷. Ezek arányát annak függvényében kellett változtatni, hogy milyen száradási időt akartunk hagyni a megkent anyagnak.

Beszéljünk még arról az időszakról, amikor te vitted a műhelyt. Milyen jellegű megrendeléseket kaptál?

Nagyon sokféle munkát hoztak hozzám. Az volt a legjobb, amikor több egyformát rendeltek. Például húsz egyforma könyvkötést. De a díszdoboz-készítés is nagyon érdekes feladat volt. Amikor 2000-ben a Fő térre visszahelyezték a Szentháromság-szobrot és újraavatták, volt egy jelképes díszkulcsa. Annak is én készítettem a dobozát. Nagyon sok hasonló megrendésem volt. Kiss Sándor¹⁸ is rendszeres megrendelőnk volt. Később a róla elnevezett díj¹⁹ plakettjéhez is én készítettem a díszdobozt. A legérdekesebbek az egyedi, különleges kérések voltak, amik engem is új kihívások elé állítottak. Nagyon ritkán, de előfordult, hogy olyan kötet került hozzám javításra, vagy újrakötésre, aminek paszpartu volt az eleje. (A kötet borítója képeretszerűen ki van vágva és utána van beborítva a kötetstábla.) De előfordult az is, hogy olyan dokumentumot hoztak be, aminek még a szétszedését is meg kellett gondolni.

A műhely berendezéseinek egy része a Savaria Múzeumba került. Többek között egy bécsi cég által készített XIX. század végi kerekés vágógép, a könyvkötő és a klotz prés, a fűzőállvány, kézi aranyozó díszítőszerszámok, különböző betűkészletek, kézi

bélyegzők.²⁰ De volt-e olyan, egykor a nagypapád által még használt kötészeti eszköz, tárgy, amitől nem volt szíved megválni?

Igen. Egy betűszorító, néhány betű, de leginkább az általa használt papírok. Az olyan ritkaság, hogy megtartottam.

Mit lehet tudni a nagypapád gépeinek, eszközeinek utóéletéről?

A műhely megszűnése után volt egy kis kiállítás egy hónapon keresztül, de a nagy gépek a múzeum raktárába kerültek. Mivel ezeket méretük miatt nem lehet mozgatni, az lenne az igazi, ha a raktárrészben lehetne kialakítani egy bemutató könyvkötő műhelyt. Ha igény lenne rá, én nagyon szívesen be is mutatnám a működésüket.

Tehát ezek a berendezések még mind működésképesek?

Persze.

2012-ben felszámolásra került a műhely és már te sem dolgozol a szakmában. Ha most visszaemlékszel, mit gondolsz a pályád alakulásáról?

Mikor a lányom harmincévesen megírta a könyvét, akkor elgondolkodtam rajta, hogy én mit tettem le az élet asztalára. Az első elkeseredés után eszembe jutott, hogy a kötészeti munkáimmal ott vagyok a lakások könyvespolcain és ez megnyugtató. És persze ne feledkezzünk meg a Vatikánról!

(Szalainé Bodor Edit)

JEGYZETEK

- 1 Boda Barbara Izabella: BecsületSZÓ. Írások, politika és utazás egy szombathelyi fiú életében. Gencsapáti. Szülőföld Kvk., 2020. 160 o.
- 2 A The Guardian című lap weboldala. Elektronikus forrás: https://www.theguardian.com/uk?INTCMP=CE_UK
- 3 A compactor szó jelentése könyvkötő.
- 4 Vasmegeyi fejek. Szerk. és kiad. Halász Imre. Szombathely, 1930., 106. o.; A magyar ipar almanachja. Fel. szerk. Ladányi Miksa. Budapest. Wodianer, 1929. 418. o.
- 5 Dallmann Miklós meghalt. In: Dunántúli Néplap, 1937. jún. 5., 7. o.
- 6 Illés Péter: A szombathelyi Dallmann (-Tikos) könyvkötészet emlékei. In: Savaria. A Vas megyei múzeumok értesítője. 37. köt. Szombathely. Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, 2015. 177–199. o.

- 7 Szombathely, 1777–1927. Jubiláris emlékalbum. Szerk. Fehér Károly. Szombathely. Pannónia Sajtóvállalat, 1927. 145. o.
- 8 A szombathelyi iparos-székház felavatása. In: Vasvármegye, 1928. szept. 11., 5. o.
- 9 A Szombathelyi Országos Mezőgazdasági és Ipari kiállítás és vásár címtára 1928. szeptember 1-9-ig. Összeáll. Breznay Pál. Szombathely, 1928. 56. o.
- 10 1889. január 6. és 1945. március 26. között Szombathelyen megjelent megyei napilap.
- 11 A Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, majd 1949. febr. 13-tól a Független Kisgazda Párt napilapja, szombathelyi székhellyel. 1946. március 10. és 1949. július 31. között jelent meg.
- 12 Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Gorkij, 1971. február 5.) magyar politikus. 1945–1956 között a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára, 1952–1953-ban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke, 1949–1956 között Magyarország teljhatalmú vezetője.
- 13 Az Andrássy út 60. épületét 1944-ben a nyilasok, majd az ÁVO, illetve az ÁVH használta. Ma itt működik a Terror Háza Múzeum.
- 14 Nagy Ildikó: Százéves gépek, megsárgult képek... Fejezetek egy könyvkötődinasztia életéből. In: Vas Népe, 2015. szept. 11., 13. o.
- 15 Nagy Ildikó: Százéves gépek, megsárgult képek... Fejezetek egy könyvkötődinasztia életéből. In: Vas Népe, 2015. szept. 11., 13. o.
- 16 Boda Barbara Izabella: BecsületSZÓ. Írások, politika és utazás egy szombathelyi fiú életében. Gencsapáti. Szülőföld Kvk., 2020. 160 o.
- 17 A Planatol egy speciális ragasztó mindenféle általános papír (mint pl. nyomó-, ofszet- és illusztrációs papír) kézi kötéséhez, brosrák, könyvek, katalógusok, magazinok, naptárak stb. gyártásához. Jól használható továbbá könyvborítók kézi gyártásához, előzéklap ragasztásához, kasírozáshoz, kapitális ragasztáshoz, könyvbéléshez, lamináláshoz, címkézéshez, javításokhoz és minden egyéb könyvkötéssel kapcsolatos kézi ragasztási munkához. Akár fényes bevonatú műnyomó kötészeténél vagy rossz szálirányú papír esetén is használható.
- 18 Kiss Sándor (1925–1999) szobrász, éremművész életéről. Elektronikus forrás: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_S%C3%A1ndor_\(szobr%C3%A1sz,_1925%E2%80%931999\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_S%C3%A1ndor_(szobr%C3%A1sz,_1925%E2%80%931999))
- 19 Kiss Sándor-díj. Elektronikus forrás: <http://rcsz.hu/kiss-sandor-dij/>
- 20 Illés Péter: Könyvkötő aranyozókészlet. In: Szombathelyi7. 2015. máj. 9., 17. o.